

בענין חיוב הנחת תפילין בכל יום ושאר מצוות

לכבוד מערכת הקובץ החשוב בית אהרן וישראל בתודה וברכה על משלוח הקובץ.

א. והנני בזה להעיר הערות כמה שדן הרה"ג ר"ח שבדרון בגדרי חיוב וקיום מצוות תפילין, ולכאורה אי נימא שהמצוה היא תמידית בכל זמן ובכל שעה צ"ע מאי טעמא אין אנו מניחין תפילין בכל היום, ואעפ"י שכתבו הפוסקים שחוששין לגוף שאינו נקי, מ"מ לא ראינו שמדקדקים שהרי יש ימים שהתפלה קצרה ויש ימים שהתפלה ארוכה יותר ולא ראינו שמדקדקים באורך הזמן, ועוד דגם בזמן הגמ' שלבשו תפילין כל היום, מ"מ באכילת סעודה קבועה חלצו את התפילין וצ"ע דהא כל זמן שאין בזה פקוח נפש מה ההיתר בביטול מצות תפילין והרי אפשר לאכול הסעודה בלילה או באכילת סעודה עראית.

ומאי דן להפוסקים הסוברים שחיוב מצות תפילין פעם אחת ביום קשה מהיכי תיתי לחייבו כל יום, דלא דמי למצות ק"ש דכתיב בשכבך ובקומך, וכן במצות לולב או מצה שהתורה נתנה בהם זמן וכן במצות הזכרת יציאת מצרים דכתיב כל ימי חיך, והנה אי נימא שהמצוה בתפילין פעם אחת ביום, אלא שהמורה להניח יותר הרי זה משובח וכמש"כ הנצי"ב במצות מצה, וכן מצינו במצות לולב שיקירי ירושלים היה מנהגן יוצא מביתו שחרית לולבו בידו הולך לביהכ"ס לולבו בידו וכו', וכן קבעו חז"ל דין נענועים, אלא שצ"ע מאי טעמא המניח תפילין כמה פעמים ביום מברך בכל פעם שמניח, והרי האוכל מצה בליל ט"ו אין ברכה על מה שמוסיף באכילתו [ובעיקר דברי הנצי"ב שמדייק ממש"כ הרמב"ם בפ"ו מהל' חמץ ה"א שמאכל כזית מצה יצא ידי חובתו ומשמע שבכזית יוצא יד"ח, אבל יש מקום לאכול יותר, הנה באור שמח ביאר דברי הרמב"ם דקרבן פסח חלוק בדינו מכל הקרבנות, דבכל הקרבנות, איכא מצוה לאוכלן, אבל אין המצוה חל אקרקפתא דגברי, אלא שמצוה שיאכל ולא יבואו לידי נותר, משא"כ בקרבן פסח יש בו שתי מצוות אכילה מקרבן פסח וזה מקיימין באכילת כזית, אלא דיש עוד מצוה כמו בכל הקרבנות שלא יבוא לידי נותר וזה מקיימין באכילת כל הקרבן פסח ואין משיירין נותר, וזה כוונת הרמב"ם אכל כזית יצא הינו ידי אכילת פסח, אבל אכתי יש עליו חיוב שכל הקרבן יאכל וזה אפשר לקיימו גם ע"י אחרים].

ב. ובמה שתמה בתקיעות דמיושב ומעומד מתי הוי קיום המצוה מדאורייתא של תקיעת שופר, וכן הקשר באכילת כזית הראשון בליל ט"ו ובסוף אוכל כזית האפיקומן מתי קיום מצוה הנה בתוד"ה מתקיף בפסחים קט"ו ע"א ביארו שהטעם שמברך על אכילת מרור בטיבול ראשון אע"ג דעיקר המצוה במרור לא נפיק אלא בטיבול שני לאחר אכילת מצה מ"מ מהני הברכה בטיבול ראשון לטיבול השני מאחר שאכל מעט לטיבול ראשון ואין מתכווין לצאת יד"ח בטיבול הראשון, וכן בתקיעות אפי' ששמע תקיעת תקיעת דמיושב כוונתו לצאת בתקיעות דמעומד, ויעו"ש מש"כ בהגהת אשר"י בס"י ל"ה בשיטת הלל שהמצוה לכרוך פסח מצה ומרור ולאוכלם ביחד ומ"מ בירך הלל על כזית הראשון דמצה שאכלו לבד והיה כורך בסוף הסעודה וקיום המצוה היה בסוף, [ויש להאריך בזה ואכ"מ].

ג. והנראה בזה לבאר וליישב למש"כ האור שמח בפ"א מהל' ת"ת ה"ב, ותוכן דבריו דבמנחות צ"ט ע"ב אמרינן דאפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים מצות ת"ת, והביאור בזה דהנה כל המצוות שווים לפחות שבפחותים ולמשה רבינו ע"ה, דתורה אחת יהיה לכם כתיב, אך תלמוד תורה לא דמי לכל המצוות דאינו דומה החיוב בת"ת לאיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הנך ונקשרה בעבותת אהבה לתלמוד תורה, לאיש אשר כוחות נפשו נרפים ועצלים, שאיש אשר יבקש טרף ומזון אינו נחשב למפריע למצות ת"ת וחוק הבורא חיוב ת"ת לכל ישראל ונתנה התורה תורת כל אחד בידו וחכמים קבעו

גדר החיוב האמיתי של ת"ת ק"ש בשחרית וק"ש בערבית אלא שבכללי המצוות שנבדלו ונפרדו כל איש לפי ערכו ומהותו, ובודאי צריך כל אדם להלהיב נפשו לשקוד על דלתותיה, ולהתעצם בה בכל יכלתו יעו"ש דבריו הנפלאים, ועוד כתב האו"ש שדין תפלין דומה למצות ת"ת ולפ"ז מיושב דמצות תפלין דמי למצות ת"ת שכולו תורה וכמו שמותר לבטל תורה לאכילה ולפרנסה דואספת דגנך כתיב, ה"ה בתפלין שאפשר לקיימה בזמן התפילה.

ד. והנה דברי האור שמח יסודם בדברי הרמב"ן בפר' קדושים, ופלא מ"ט לא הזכיר האו"ש דברי הרמב"ן, ותוכן דברי הרמב"ן שבתורה נאמרו מצוות מפורטות שחיובן שוה לכל אדם הן חלש הן גבור ובין חכם גדול ובין אדם פשוט, וכן אין בזה שום חלוק בזה בין כל השנה לעשרת ימי תשובה, אמנם יש בתורה מצוות כלליות כגון קדושים תהיו שהכוונה בזה שלא יהא נבל ברשות התורה ויקדש עצמו במותר לו שלא יהא זולל וסובא בשר כשר וישתה יין וישתכר וכו' ובא המצוה קדושים תהיו, ובמצוה זו אין כולם שווים שהשותה יין להשתכר עובר כל המצוה, אבל השותה יין לבריאות גופו מותר, ומש"ה יש ענין שלא אכילת חולין בטהרה בעש"ית יותר מכל ימות השנה, וכ"פ ברמ"א שלא יאכל פת פלטר של גוי בעש"ית, וברמב"ם מבואר עוד מצוות כלליות כגון מצות שבתון בשבת שהמוכר חפץ בשבת עובר באיסור דרבנן, אבל הפותח חנותו כל השבת מהבוקר עד הערב עובר באיסור תורה של שבתון, וכן במצות ועשית הישר והטוב שביאורו להתנהג לפני משורת הדין ולעשות פשרה בדין, ויעיין מש"כ המ"מ בסוף הלכות שכנים בדינא דבר מצרא שילפינן מועשית הישר והטוב.

ה. והנה לפמ"ש"כ האו"ש אפשר לומר שמצות תלמוד תורה הוי מצוה כוללת שתלוי חיובו בכל אדם לפי מהותו, וה"ה מצות תפלין, [יעיין בהרמב"ן שאיסור דברים בטלים אינו דומה לכל אחד אלא שיש לחלק בין החכמים] ובוה מיושב כל מה שתמוה במצות תפלין, ואפ"ל שלדברי הרמב"ן אפי' אי תפלין אין נוהג כלילה, מ"מ לא הוי מצוה מפורטת ודמי לת"ת שמותר לבטלה לצורך. [אמנם באו"ש כתב בענין לולב ואתרוג שיוצא בלקיחה והמדקדקין נושאים אותו כל היום וצ"ע בגדרו].

ו. במש"כ הרה"ג ר' דוב ראזנברג בשיטת התוס' גיטין פ"ג במגרש אשתו ע"מ שלא תנשאי לפלוני והלכה ונשאת שאין הולד ממזר שהרי נתגרשה בגט, ואעפ"י שהיה תנאי ולא קיימה את התנאי ויתבטל הגט אלא דאם יתבטל הגט איגלאי שלא עברה על תנאי הגט שהרי לא חלו הנישואין לזה שנאסרה עליה, וביאר הגרש"ש בשערי יושר שאף שאם לא עברה על התנאי הגט חל ונמצא שהנשואין לזה שנאסרה עליו חלו וממילא נתבטל הגט וא"כ צריך להיות ספק, מ"מ כיון שאין יחולו הקידושין לזה שנאסרה יגרום שהגט יתבטל אין הקידושין חלין, ולענ"ד ראיה לזה בדין המקדש שתי אחיות כגון שאומר לאב שתי בנותיך מקודשות לי לא חלו הקידושין דקיי"ל כל שאינו בזה אחר זה אפי' בבת אחת אינו, ולכאורה הכלל הזה יסודו שהמקדש אשה נאסרה באחותה, ואין האיסור חל לאחר קידושי הראשונה אלא בבת אחת בזמן שמקדש את הראשונה כבר אחותה נאסרה, ולא דמי לשוחט בשבת ששיטת הר"ן שמותר לאכול משחיטתו ואעפ"י שהמחלל שבת שחיטתו נבילה, היינו כששחט לאחר שחילל את השבת, אבל בשחט ובשחיטה חילל שבת לא נאסרה שחיטתו שצריך שיחול על השוחט דין מחלל שבת ודינו כגוי, וכל זה בא לאחר שחילל את השבת, אלא שיש לעיין מאי טעמא במקדש שתי אחיות אינם צריכים גט, הרי כיון שלא חלו קידושי שניהם אין כאן אחות אשתו וא"כ הוי ספק קידושין, ובע"כ שכל דבר שאם יחול יתבטל מתחילה לא חל.

ולמן נחמיה גולדברג

בענין הנ"ל

בקובץ קע"ד יצא הרב יעקב חנוך הכהן שבדרון להוכיח שלא כדברי הגרי"ז מבריסק שמצות תפלין היא מצוה כללית [החלה בכל ימות החול] ולא מצוה המתחדשת מדי יום. וע"ש שמבאר בטטור"ד שאף להישועות יעקב (סי' ל"ז ס"ק ב') שמביא המ"ב (ביאור הלכה ד"ה ס"ב ד"ה מצותן), החולק על הפמ"ג (א"א ס"ק ב') ואית ליה שחייבין מן הדין להניח תפלין כל היום [וכדכתב הלבוש (סעיף ב')], ג"כ איכא למימר שאין המצוה תמידית ושיש חיוב נפרד להניח תפלין בכל יום ויום. ומבאר לפי דרכו יסוד כללי בעוד כמה מ"ע שלא נתנה התורה בהם שיעור מפורש כשופר ולולב ומצה וברכת כהנים, ששיעור חובתם למטה הוא פעם אחת ביום, אך אין להם שיעור למעלה ואפשר להוסיף ולקיימם אף לאחר שכבר יצא ידי חובתו. ומבסס דבריו על דברי הלבוש והרה"ק מבוטשאטש, וכן מביא עוד כמה ראיות ליסוד זה, ע"ש.

והנה עיקר דבריו כבר נידון באחרונים. ועיין בפמ"ג שם בסוף הס"ק שכתב ז"ל, ועיקרן של דברים דאם לא הניח יום אחד כלל לתפילין ביטל מ"ע, ובהניח רגע עליו קיים המצוה, אבל מצוה מן המובחר מה"ת להיותן עליו כל היום (ויש כמה דברים מן התורה כן) וכו'. והרי שהפמ"ג כבר רמז ליסוד זה שיש מצוות שאפשר להוסיף בקיומן אף לאחר שכבר קיימן ויצא ידי חובתו, ואף ממה"מ לעשות כן. ועיין עוד בקהלת יעקב ברכות סי' ו' ובהעמק שאלה שמביא שם (פרשת יתרו שאילתא נ"ג אות ד'). ועיין לקמן באות ג'. אמנם יש להעיר ולפלפל בדבריו, ואציג כמה גרגרים לפום רהיטת עיוני.

א

באות ב' כתב להוכיח שלא כדברי הגרי"ז ממה שעם ישראל בכל הדורות מסרו נפשם להניח תפילין בכל יום. ברם אין בזה ראיה מוחלטת, שהרי דברי הגרי"ז נאמרו במפורש רק מצד הדאורייתא. ומדרכנן שפיר איכא חיוב להניח תפילין בכל יום אף לדידה, כמו שכתב בספר תשובות והנהגות ח"א סי' מ"ט ושכן מוכח מהתוספתא (ברכות פ"ו סוף הלכה ט"ו) [וע"ע בח"ב סי' ל' ובח"ג סי' י"א]. הן אמנם מסתברין דבריו שלכאורה סוגיא דעלמא היא שזהו מעיקר מצות תפילין דאורייתא להניחם בכל יום, אך עכ"פ הכרח ליכא הכא ואפשר לדחות ולומר שישראל קדושים מסרו נפשם גם על הדרכנן. [וע"ע בתשובות והנהגות שם, בסד"ה ולפ"ז, ובתוס' שבת דף מ"ט ע"א ד"ה כאלישע בעל כנפיים]. ותו, עיין לקמן באות ד'.

ב

הן אמת שהכותב שם מביא ראיות מכמה ראשונים שמצות תפילין חיובה פעם אחת ביום, אך אין בכך כדי לדחות דברי הגרי"ז, שהרי הגרי"ז לא אמר שדבריו מוסכמים לכ"ע. וחידושו של הגרי"ז אינו אלא שכיון שי"ל שמצות תפילין היא מצוה תמידית שאיננה תלויה בהנחה יומית, הרי שמי שנאנס ולא הניח תפילין באיזה יום יכול להשלים מחסורו למחר, וקיום המצוה נמדד לפי סך זמן הנחתם. מה שאין כן אם בכל יום יש מצוה חדשה ונפרדת להניח תפילין, והמצוה של אתמול כבר עברה ונתבטלה, שאז אין שום אפשרות להשלים זמן ההנחה שהחסיר. ולק"מ לומר שד"ז תלוי בפלוגתא דרבוותא. ולכאורה איכא לתלויי ד"ז במחלוקת לגבי קרקפתא דלא מנח תפילין, אם זהו אפילו ביום אחד או רק במי שאינו מניח לעולם. ועיין פמ"ג א"א ס"ק א', ובר"ח וברי"ף שם (ר"ה דף י"ז ע"א) וברא"ש שם (סי' ה') וברמב"ם הלכות תשובה פ"ג ה"ה, ובזהר חדש פרשת אחרי (דף מ"ט ע"א) ובשו"ת מן השמים סי' נ'.

[ועיין בתשובות והנהגות ח"ב סי' ל' ובמועדים וזמנים ח"ג סי' רס"ז בהגהה, שלכאורה יש לתלות ד"ז במחלוקת אם לילה לאו זמן תפילין שאז כל יום היא מצוה חדשה, ושהגרי"ז עצמו לא החליט דבריו בזה, ועש"ע ובקרבן אורה מנחות דף מ"ג סוף ע"א. ועיין עוד בקרבן אורה מנחות דף ל"ו ע"א (ד"ה שם תוס' בד"ה וכשיגיע זמנו ממשמש בהם) שתלה זאת במחלוקת רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא, אם ושמרת את החוקה הזו למועדה מימים ימימה (שמות י"ג י') קאי אתפילין או אפסח, דלריה"ג שפיר יש חיוב שלא יעבור עליו יום אחד בלא הנחתן, ואינו חמור כ"כ ביטול שעות ביום כמו ביטול יום שלם, דמימים ימימה משמע בכל יום. משא"כ לרבי עקיבא [שהלכה כדבריו] לא נאמר בתפילין שום זמן וחיובן תמיד, וכדבר הגרי"ז. [וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ג יו"ד סי' י"ז אות ו'.]]

ויש להעיר עוד שדברי הכלבו (סי' קל"ח) שמביא הכותב שם, שהעושה מצוה כמה פעמים ליכא משום בל תוסיף אינם מתאימים למהלכו, שהרי לפי דבריו המניח תפילין והנוטל לולב כמה פעמים הריהו מקיים המצוה כמו בפעם הראשונה, וממילא לא שייך לדון עליו בבל תוסיף. ועיין עוד בזה באות ג'.

ג

באות י' שם מביא הרמב"ם וש"ע ומהר"ל מפראג (גבורות השם פרק מ"ח ד"ה שמש [ומביאו הב"ח בסי' תע"ב (ס"ה) ע"ש, ועיין בט"ז שם ס"ק ו']) שכתב, ז"ל. שכל מה שאוכל מצה בליל פסח לכתחלה צריך הסבה, דאע"ג דיוצא בכזית אחד אם אכל הרבה הכל היא מצוה אחת וכו'. כי אכילת כזית שאמרו חכמים בכל מקום היינו לענין זה שיוצא בו, אבל אם אכל יותר הכל נחשב אכילת מצה של מצוה וכו'. וכן פירש הרמב"ם ז"ל. ע"כ. ויש להוסיף שברמב"ם שם בענין אכילת קרבן פסח (חמץ ומצה פ"ח ה"ט) ג"כ מדויק שכל מה שאוכל הוא מצוה, אלא שדי אפילו בכזית. וכן הוא גם בהלכות סוכה (סי' תרל"ט ס"ג) לענין מצות האכילה בסוכה בליל יום טוב ראשון.

אך מה שעשה מזה כלל כלול ומוסכם, ושכ"ה גם בשאר מצוות כשופר ולולב וברכת כהנים, מצינו לכמה רבונות דלית להו הכי. חדא, מה שהביא בעצמו מהכלבו [עיין לעיל אות ב'] שהעושה מצוה כמה פעמים ליכא משום בל תוסיף. והרי לפי דבריו משהניח תפילין ונטל לולב פעם אחת לא יצא עדיין אלא ידי שיעור חובת המצוה ההכרחית מלמטה, אך אם ירצה בכך הוא מצווה ועושה לחזור ולהניח תפילין וליטול לולב כל היום כולו, ואיך שייך בזה כלל בל תוסיף. ודברי הכלבו מקורם בתוס' במס' ר"ה, בדף ט"ז ע"ב (ד"ה תוקעים ומריעין כשהן עומדין) לענין ברכת כהנים ולולב ושופר ומתן קרנות, ובדף כ"ח ע"ב (ד"ה ומנא תימרא) אף לענין מצה, וע"ש. ועיין עוד ברשב"א שם (דף ט"ז ע"א ד"ה למה תוקעין, ודף כ"ח ע"ב ד"ה וכבר כתבתי) שמתרץ קושיית התוס' באופן אחר, שבדבר שתקנו חז"ל בין מחמת ספק ובין מחמת גזירה, אין בו בל תוסיף שהרי על פי הדבר אשר יורוך אמר רחמנא. ומבואר דכל הני ראשונים לית להו הכי.

ותו, שכבר פסק הר"א שאין לתקוע בשופר לאחר שיצא ידי חובתו (ס"ס תקצ"ו). וכן עיין במ"א ס"ס תרנ"ב מהד"מ וירושלמי שלולב הוי מוקצה לאחר גמר מצותו. ואכ"מ להאריך בזה, אך עכ"פ חזינן שאין דבריו מוסכמים ומבוררים כלל, שהרי לפ"ד לא שייך כלל לומר כן שהרי יש מצוה להמשיך ולתקוע וליטול השופר.

ד

ואילולא דמסתפינא אמינא מילתא חדתא בדברי הגרי"ז. שאף הוא לא קאמר אלא שאין מצוה חדשה ונפרדת להניח תפילין בכל בכל יום, אך אף לדידיה נמי איכא ביטול של המ"ע של תפילין אף מה"ת בכל יום שאינו מניחם. שכן מצינו במצות מילה, שודאי איננה מצוה המתחדשת בכל יום, ואעפ"כ בכל יום שאינו מל הריהו מבטל מ"ע [כדאיתא בטור יו"ד סי' רס"א, וע"ש לענין כרת וברמ"א שם, ועיין מש"כ בזה הרב שניאור זלמן דישון בקובץ ע"ד, כסלו תשנ"ח, עמ' מ']. ואין לחלק דשאני התם שאין מלין בלילה, ולכן בכל יום שעובר ואינו מל הריהו מבטל המצוה, משא"כ בתפילין דלילה זמן תפילין הוא מה"ת. דאי הכי, היה צריך להיות ביטול מ"ע עכ"פ בכל שבוע, שהרי שבת ויו"ט אינם זמן תפילין [והכי איכא למשמע קצת בקרן אורה מנחות דף ל"ו ע"א]. והגרי"ז בפירוש לית ליה הכי, שהרי אומר שאפשר להשלים הזמן שמחסיר מלהניח תפילין בחול המועד לאחר המועד. ונמצא דלהגרי"ז בע"כ צ"ל שאף במצוה שהיא כללית ותמידית יש ביטול בכל יום שאינו מקיימה. דכיון שיום הוא שיעור הזמן הטבעי של החיים שבו יוצא אדם לפעלו ולעבודתו, לכן החייב במצוה ואינו מקיימה יום שלם הרי ביטל המצוה. אך לפני שעבר יום שלם, אף שכבר יכול היה לקיימה, עדיין א"ז נחשב ביטול המצוה. ודוק. [וע"ע כעין זה בהשגת הרמב"ן על הרמב"ם בסה"מ, מצוה ה', וז"ל. ואם אינה מצוה בכל יום מתי תהיה החובה הזאת המוטלת עלינו מה"ת שיתפלל, יום אחד בשנה או בכל יום ימיו פ"א. ע"כ. והרי שבמצוה שהיא תמידית פשיטא ליה שיש חיוב לקיימה בכל יום, ואם לאו עובר עליה. ואף שיש לחלק בין מצות תפילין שאפשר לקיימה כשעוסק בעניינו למצות תפלה, עכ"פ חזינן יסוד זה שיום הוא שיעור הזמן הטבעי שבו נמדדת קיומה של מצוה תמידית. וכמדומני שיש מורים שהמוסר מזוותיו לבדיקה א"צ לברך אם מחזירם באותו היום. ודוק היטב. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"ג יו"ד סי' י"ז].

והגרי"ז אינו מדבר במי שלא הניח תפילין בשאט נפש ח"ו, ובכה"ג בודאי אף לדידיה עבר וביטל המ"ע של תפילין. הגרי"ז אומר רק שכיון שאין מצות תפילין מצוה התלויה בהנחה יומית אלא מצוה קבועה וכללית שנמדדת על פי סך זמן הנחתם, הרי שמי שנאנס ולא הניח תפילין איזה יום עדיין יכול להשלים מחסורו בכך שיניחם למחר למשך זמן כפול. ולאפוקי ממאי דסלקא אדעתין שבכל יום יש מצוה חדשה להניח תפילין, והמצוה של אתמול כבר עברה ונתבטלה, וממילא אין שום עניין להשלים זמן ההנחה שהחסיר אתמול. וה"ה בחול המועד או ביום הקבורה או במנוחה ומצורע [עיין בתשובות והנהגות ח"א סי' תר"פ וח"ב סי' ל'] שאף להמחייבים להניחם אז לא יעבור בעשה אם לא יניחם, כיון שאינו נמנע מלהניחם בשאט נפש אלא מחשש איסור, וזמן הנחתם שמחסיר יכול להשלים ביום מחר. [ולפ"ז הוא הדין נמי אם הזיד ח"ו ולא הניח תפילין באיזה יום שג"כ יוכל לכל הפחות להשלים סך הזמן שיקיים מצות תפילין בימי חייו. אף שבזה אינו נתקן מה שביטל העשה באותו יום, כמו מי שלא מל שעובר על עשה בכל יום אף שמל לבסוף]. ודוק.

והשתא לפ"ז, מה שהוכיח הכותב מכל הראשונים שכתבו שכל שאינו מניח תפילין עובר בשמנה עשה בכל יום, אין מזה ראיה שיש מצוה חדשה להניח תפילין בכל יום. כי הם לא אמרו אלא שמבטל העשין

שבה בכל יום שאינו מניחם, ובוזה מודה גם הגרי"ז. ברם מדברי הריטב"א והכלבו שמביא שם אכן משמע שעיקר חיוב הנחתם מה"ת הוא בכל יום בשעה שמקבל עול מלכות שמים. וכבר נתבאר דסגי לן בכך שאפשר לומר כדברי הגרי"ז לחלק מן הראשונים, אף שיש מי שחולק בזה. [ומהכסף משנה שמביא שם (הלכות יסודי התורה פ"ה ה"א, ומביאו בתשובות והנהגות ח"ג סי' י"א) ליכא ראייה שהחיוב להניחם בכל יום הוא מה"ת].

ומדאיתנין להכי שוב אפ"ל שאף הפמ"ג אינו חולק על דברי הגרי"ז. כי גם הוא לא קאמר אלא שבכל יום איכא ביטול מ"ע, ולא שבכל יום יש מצוה נפרדת להניח תפילין. ודוק היטב.

אברהם רובינשטיין

בענין הנ"ל

למערכת קובץ הנכבד "בית אהרן וישראל"

ראיתי מאמרו של הרב יעקב חנוך הכהן שבדרון בגליון קעד, בענין חיוב וקיום מצוות תפילין ושאר מצוות עשה. ושם כתב להגדיר שבכל מצוות עשה התלויים במעשה, אמרה תורה שהחיוב הוא פעם אחת, אבל כל שיוסיף בקיום המצווה יש עליו מצוה קיומית וכו'. ועפ"ז כתב לבאר כמה וכמה מצוות עשה. והוכיח כן (בס"ק י) מלשון הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"ו ה"א, שלא רק בכזית הראשון מקיים מצוה, אלא הכזית הוא לעיכובא, אבל כל מה שאוכל מקיים מצוה. וציין שכ"כ המהר"ל.

יש להוסיף שכ"כ בספר מועדים וזמנים (ח"ג סימן רנב) על דברי הרמב"ם הנז' וז"ל: משמע דכל מה שאוכל בליל הסדר מקיים מצוה עשה, דהמצוה לאכול בליל ט"ו מצה, ואין בתורה שיעור ובכל מה שאוכל מקיים המצוה וכו'. גם בשו"ת אור לציון (ח"ג פט"ו הי"ד) כתב: בכל אכילת מצה שאוכל בלילה הזה, אף שאוכל כזיתות הרבה, מקיים מצוות אכילת מצה מן התורה בכל מצה שאוכל. והוא בגדר ריבוי בשיעורין במצוות עשה, שכל שמרבה מקיים בזה מצוות עשה מן התורה. וכן נראה מדברי הרמב"ם וכו'. עיי"ש.

ועיין בשו"ת משיב דבר להנצי"ב (ח"ה סימן יד) שכתב: הן אמת לדעתי כל חיובי זית אינו אלא לצאת יד"ח אבל מצוה יש כל זמן שמרבה, וכמ"ש הרבה בחיבורי העמק שאלה סימן נג אות ד. עיי"ש. וע"ע בספר שיח השדה (פרומר, שער ברכת ה' סימן ג ד"ה אמנם), וכן בהליכות שלמה מועדים סוכות (פרק ט דבר הלכה אות ח, ובארחות הלכה הערה 31 32), מש"כ על דברי מהר"ל שהזכיר הרב הכותב. וע"ע בשו"ת גבורות אליהו להגאון ר' יוסף אליהו הענקין (או"ח סימן י"א) מש"כ בזה.

ובגמ' פסחים (קז ע"ב) איתא: רבא שתי חמרא כי הכי דניגרריה לליביה "דניכול מצה טפי" משמע שהוא ענין של כמות ולא של איכות מצד התיאבון, וכו'. ומצאתי בספר ידי חיים לרבינו יוסף חיים (השלמות לתורה לשמה או"ח סימן כ"א) שכתב: בליל פסח אם יש מצוה לאכול יותר מן שיעור החיוב, או"ד אדרבה עדיף טפי שיאכל רק שיעור החיוב דמנכר טפי? תשובה: עיין פסחים ק"ז ע"ב רבא וכו' דניכול מצה טפי. עיי"ש. אולם בספר חידושים וביאורים להר"ח גריינמן עמ"ס פסחים כתב ע"ז: קושטא קאמר דייכול טפי ולתיאבון, אבל לא שיש ענין לאכול הרבה. ע"כ.

והנה עיין במנחת חינוך (מצוה תנ"ד סק"ד) שכתב לתמוה על התוס' ר"ה (כ"ח ע"ב) וז"ל: ובאמת איני יודע מה הכריח לרבותינו בעלי התוס' להשוות דבר זה, הן בעשיית המצות כמה פעמים והן בכופל המצוה כגון שני אתרוגים וכדומה, דלכאורה יש לחלק, דבעשיית המצוה כמה פעמים כגון תקיעות או לולב או מצה, דהתורה כתבה יום תרועה וביום הראשון וכו', בערב תאכלו מצות, אם כן נהי דהתורה היתה צריכה ליתן שיעור למצוה, דהמצוה היא בשלש תרועות, ובפ"א ביום ארבעה מינים, וכזית מצה, כ"ז שלא לפחות דפחות אינה מצוה, אבל להוסיף רשאי דיום תרועה משמע כל היום וכן ביום הראשון וכן בערב תאכלו וכו'. ועיי"ש בהערות מכון ירושלים אות ז'.

ובספר הליכות שלמה מועדים ראש השנה (פ"ב דבר הלכה אות יט) כתב על דברי התוס' בר"ה וז"ל: לכא' אין מקום לקושייתם שהרי התורה אמרה על כל היום שהוא יום תרועה, וא"כ נראה דדין זה של ג' תרועות וט' קולות הוא רק שיעור שכל אדם מחוייב בו אבל לעולם כל מה שירבה לתקוע באותו יום מצוה קא עביד ואין זה שייך לבל תוסיף. אולם מהמבואר בשו"ע שאחר גמר התקיעות אסור לתקוע ללא

צורך, מוכח נמי כהתוס' דוודאי ליכא מצוה בתקיעות סתם, והיינו משום דהיה ברור להנך ראשונים שלא לכך כוונה התורה בקרא דיום תרועה יהיה לכם, ולכן שפיר הקשו התוס' דליתסר משום כל תוסיף. עיי"ש.

ולכא' קושייתו היא קושיית המנחת חינוך. ומה שכתב ליישב התוס' ממה שאסור לתקוע יותר ממאה קולות, נראה שאין בזה כדי לסתור היסוד הנז' שיש מצוה קיומית בתקיעת שופר כל היום. ומה שאסור לתקוע יותר, לפי שתקיעת שופר בשבת ויו"ט אסורה משום שבות, וא"כ י"ל דחכמים העמידו דבריהם במקום מצוה קיומית ולא חיובית. ולכן הם אמרו שעד מאה קולות שרי, וטפי מהכי אף אם יש בזה מצוה מ"מ אין לעשות כן משום שבות.

והנה הרב הכותב השווה תפילין [לשיטת הפרמ"ג] וברכת כהנים ושופר ולולב ומצה, שבכולם יש מצוה קיומית מן התורה בעשייתם כמה פעמים או שמרבה בשיעור המצוה. ויש לשאול מדוע בתפילין שחלצם ושוב מניחם, שמברך בפעם הנוספת, וכן בברכת כהנים אם נושא כפיו בשנית חוזר ומברך כמבואר בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן כ"ב) וע"ע בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן י"ב). ואילו אם נוטל לולב כמה פעמים או תוקע יותר משיעור החיוב אינו מברך בפעם הנוספת. עיין בזה בכף החיים (סימן תקפ"ה ס"ק ל"ט). ומצאתי בפתח הדבר (ח"א סימן קכ"ח סעיף ג בקונטרס אחרון) שעמד בזה, ומכח זה חלק על דברי הלבוש שהזכיר הרב הכותב.

עוד יש להעיר בזה מדברי השאגת אריה (סימן קח) שכתב: והשתא נקטינן דלהוציא שופר ולולב ביום טוב לרשות הרבים לצורך נשים אסור, וכן לצורך קטן, אי נמי היכא דתקע כבר תקיעות דמיושב דיצא ידי חובתו מן התורה ותו לא הו"ל התקיעה שעל סדר ברכות אלא מדרבנן נמי אסור. וכן כלולב אחר הנטילה לצורך נענועים שבהלל אסור להוציא הלולב לרשות הרבים כיון שאינן אלא מדרבנן אבל טומטום וספק תקע ספק לא תקע מותר להוציא השופר לצרכן. וה"ה ללולב. כנ"ל. ע"כ. וזה דלא שמש"כ הרב הכותב שהוא מדאורייתא אלא שזה קיומי ולא חיובי.

בברכת התורה

אברהם במאמ - ביתר עילית

בענין דיו דעשן

אל כבוד המערכת "קובץ בית אהרן וישראל".

הנה בקובץ של סיון-תמוז (תשע"ד) כתבתי בענין ההידור של "דיו לנצח" מבוסס היטיב ע"פ דברי הפוסקים ועתה ראיתי בקובץ של אב-אלול (תשע"ד) מאמר תגובה מאת המערער, על כן הריני להשיב על דבריו.

ראשית יש לדעת ש"דיו לנצח" הוא דיו של "עשן" ו"שרף האילן"¹ עם תערובת חומרי הדבקה שמוסיפים בו אח"כ².

הידורי הדיו: א' אין בו קנקנתום שאינו נמחק, וברמב"ם³ מבואר דעיקר שם ה"דיו" אינו אלא על דבר הנמחק. ב' עשוי מעשן, ובמס' שבת כג. מבואר שכן דרך עשיית הדיו⁴. ג' אינו עשוי מעפצים, ומדברי המהרי"ל ד"ה סי' קי"ט (הובא דבריו במג"א סי' ל"ב סק"ב) נראה דאף לר"ת שכתב לעשות דיו מבישול עצים וקוצים, אין כוונתו בזה כי אם שלא לעשותו מעפצים, וע"כ אם עושין אותו מעשן כשר אף

- 1 כמות שרף האילן שנותן בהדיו הוא הרבה יותר מהשיעור כדי שיורטב המוזכר להלן בנקודה הא'.
- 2 וכמבואר בתשובות הרמב"ם (סי' קל"ו) שכן דרך עשייתו, להוסיף על ה"דיו" עוד דברים הצריכים לו (לכת חיזוקו) לאחר כן. ובאופן זה גם המערער מודה דמותר להוסיף ל"דיו" חומרים נוספים לחיזוקו וכפי שעשה ר' מאיר, שהוסיף קנקנתום לתוך "הדיו", וכמו שהביא המערער עצמו ענין זה בתגובתו.
- 3 רמב"ם פ"א הל' ד' מהל' תפילין.
- 4 ע' בבאור הגר"א באו"ח סי' ל"ב וביו"ד סי' רע"א שציין לזה. ובשו"ת הרמב"ם סי' קל"ו משמע דרק דיו דעשן איקרי דיו.